

BİR AYETİN BAŞINA GELENLER!

Kur'ân'ı anlamanın bir usulü olduğunu ve bizzat Kur'ân'ın bu usulün hem yolunu gösterip kavramlarını bildirdiğini hem de örneklerini verdiğini biliyoruz. Kur'ân, insanların din adına Allah'ın yanı sıra kullara da kulluk etmemeleri için Kur'ân'ın açıklanması hususunda tek söz sahibinin Allah olduğunu bildirir. Yüce Allah Hüd suresinin ilk ayetlerinde şöyle buyurur:

Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir kitaptır ki, ayetleri hem muhkem kılınmış hem de hep doğru karar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Böyle olması, Allah'tan başkasına kul olmayasınız diyerdir. Ben de o kitapla sizi uyaran ve müjdeleyen kişiyim."

İnsanların bunu görmezden gelmesi iki şekilde olur. Ya bu usulü ihlal eder ya da kendisi yeni bir usul ihdas eder. Usulü ihlal etmenin en bilindik şekli, ayetler arası bağlantıları koparıp, zihindeki kurgularla örtüşen ayetlerin peşine takılmadır. Bu, kişiyi amacına ulaştırmanın en pratik yoludur. Çünkü bağlantıları koparmak suretiyle Allah'ın Kitabı'na söyletilemeyecek hiçbir şey yoktur. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ Âl-i İmrân suresinin 7. ayetinde şöyle buyurur:

"Sana bu Kitab'ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir; onlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihtir (onlarla benzeşirler). Kalplerinde kayma olanlar, fitne çıkarma ve onu tevil isteği ile Kitap'tan, (kafalarındakine) benzeyene uyarlar. Oysa onun tevilini yalnız Allah bilir. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: 'Biz buna inandık; hepsi de Rabbimiz katındandır.' Böyle bir bilgiye sadece sağlam duruşlu olanlar ulaşabilirler."

Yeni bir usul ihdas etme ise, Allah'ın Kitabı'nı anlama ve açıklama iddiasıyla yeni bir sistem kurup ilim görüntüsü altında din üzerinde tekel oluşturma şeklinde gerçekleşir. Kur'ân'ı anlamanın ve dini uygulamanın tek yolunun ataların kurguladığı sistemle mümkün olacağı bilinçlere yerleştirilir. Bu, asla aşamayacak bir zümrenin varlığının kabulü sonucunu doğurur. Yüce Allah Yusuf suresinin 40. ayetinde şöyle buyurur:

"Onun ile aranızı koyarak kulluk ettiğiniz şeyler, sizin ve atalarınızın kurguladığı isimlerden başkası değildir.

Allah'ın onlar hakkında indirdiği bir yetki yoktur. Hüküm, Allah'ın hükmüdür. O, kendinden başkasına kul olmamanızı emretmiştir. Dosdoğru din işte budur. Ancak, insanların çoğu bunu bilmezler."

Zihinlerdeki kurgulara Kitap'tan uygun bir ayet bulup, Kur'an bütünlüğünü dikkate almadan ona her şeyi söyletmenin bir örneği olarak Nisâ suresinin 59. ayetinin gelenekte ele alınış tarzını göstermeye çalışacağız. Sözünü ettiğimiz ayetin metin ve meali şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

"Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin; sizden olan yetki sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûl'e götürün. Allah'a ve Âhret gününe inanıyorsanız böyle yaparsınız. Böylesi hayırlı olur ve çok da güzel sonuç verir."

Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687), bu ayetin, bir askeri birliğe Rasûlullah tarafından komutan olarak atanan Abdullah b. Huzâfe (ö. 35/656) hakkında indiğini söylemiştir.¹ İçinde Ammar b. Yâsir (ö. 36/657)'in de bulunduğu ve komutanlığını Halid b. Velid (ö. 21/642)'in yaptığı askeri birlik içerisinde gelişen bazı olaylar üzerine bu ayetin indiğini söyleyen Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), ayetten hareketle, herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşülmesi halinde konunun Allah'a ve Rasûl'e yani Kur'an'a ve Sünnete götürülmesi gerektiğini söyler.²

Müfessirler, ayette geçen "Allah'a itaat edin" ifadesi ile Allah'ın, emir ve yasaklarına (Kitab'a) uymanın, "Rasûle itaat edin" ifadesiyle de, hayatta iken onun emir ve yasaklarına, ölümünden sonra da Sünnetine tabi olmanın kastedildiğini söylerler.³

Ayette geçen "ülû'l-emr" ifadesi ile kastedilenin,

1. Ümerâ (yöneticiler, komutanlar),
2. Ulemâ, fukahâ
3. Sahâbe,
4. Ebû Bekr ve Ömer (r.a.)

olduğu söylenir.⁴ Râfizilerin, ayette geçen bu ifade ile Ali b. Ebî Tâlib'in kastedildiğini söyledikleri nakledilirken⁵ karşı grub da bizzat bu ayetin Şia'nın masum imam tezini geçersiz kıldığını söyler.⁶

Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh isimli hadis eserinin "Kitâbü'l-ahkâm" bölümünün ilk başlığında (bâb) bu ayete yer verir ve altında Ebû Hureyre'den şu hadisi nakleder: "Kim bana itaat

ederse Allah'a itaat etmiş olur; kim bana karşı gelirse Allah'a karşı gelmiş olur. Kim benim görevlendirdiğime itaat ederse bana itaat etmiş olur ve kim de benim görevlendirdiğime karşı gelirse bana karşı gelmiş olur."⁷

Müfessir Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), ayette geçen "Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin" ifadesinin, Kitab ve Sünnete, "ve sizden olan yetki sahiplerine..." ifadesinin ümmetin icmâna, "Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Elçisi'ne götürünüz" ifadesinin de kıyasa delâlet ettiğini, böylelikle bu ayetin fıkıh usulündeki Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas olarak bilinen dört delili içerdiğini söyler. Yine ayetin, Kitab ve Sünnetin kıyasa önceliğine, yani Kitab ve Sünnetin kıyas için terk edilip kıyasla tahsis edilemeyeceğine delâlet ettiğini belirtir. Bu ayetin, istihsan ve istislah gibi diğer delillerin kabul edilemeyeceğine de delalet ettiğini belirttikten sonra Râzî, ayetin tefsiri bağlamında Rasûlullah'a itaatın çeşitlerine ve icmâ ile kıyasın şartlarına dair açıklamalarda bulunur.⁸

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da tefsirinde Razî'ye atıfta bulunarak ve ona katılarak ayette geçen ülü'l-emr'in icmaya muktedir kişiler (erbâbı hall-ü akd) olduğunu ve Allah ve Rasûl'den sonra mutlak itaatın bunlara olacağını söyler. Yine tıpkı Râzî gibi o da bu ayetten Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyas olmak üzere dört tür hüküm kaynağı olduğu sonucuna varır. Ancak Elmalılı bu dört delilden sonuncusu olan kıyasla da ihtilaf tam olarak bitmezse bu defa ülü'l-emrin yapacağı şûraya ve nihayet imamın emrine müracaat edilir der ve ayetin "Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûl'e götürün" kısmını hatırlatır. Böylelikle daha önce icma için temellendirdiği kısmı bu defa imama itaatın delili olarak sunar.⁹

Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an isimli eserinde, ayetin, kıyas ve icthada delalet ettiğini söyledikten sonra bunu ispatlamak için uzun uzun izahlara girişir ve böylesi bir delaletle yöneltilen itirazları cevaplamaya çalışır.¹⁰

Te'vilâtü'l-Kur'an isimli eserde, ayetin icmânın bir delil olduğuna delalet ettiği söylendikten sonra, bu delalet şöyle izah edilir: "Ayette "herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz bunu Allah'a ve Rasûl'e götürün" denilmektedir. Hakkında icmâ olan konuda böyle bir şey emredilmemektedir. İcmâ varsa tartışma yok demektir; tartışma yoksa Kitab ve Sünnete götürmeye gerek de yoktur."¹¹



yapılacak olanın Kitap ve Sünnete müracaat olduğunu söyler.¹⁷ Serahsî (ö. 483/1090), usûl eserinin, bilgi değeri açısından haberin kısımlarını ele aldığı bölümünde, sahabenin, “biz bununla emrolunduk, bundan nehyolunduk ya da bu konuda sünnet böyledir” gibi sözlerinin mutlak olarak Rasûlullah’ın emir, nehiy ya da Sünnetine hamledilemeyeceğini söyler ve delil olarak bu ayeti zikreder. Serahsî, ayete göre, emir ve nehyin Rasûlullah’tan gelme ihtimali olduğu gibi onun dışındaki birinden yani yetki sahiplerinden gelme ihtimalinin de bulunduğunu ve ifadenin mutlak olması durumunda ihtimalin en düşüğüne hamledilmesi gerektiğini söyler.¹⁸ Serahsî, ayeti Sünnet ve kıyasın delili olarak da zikreder.¹⁹ Abdülaziz el-Buhârî (ö. 730/1330), Rasûlullah’ın söz ve fiillerine ittibanın gerektiğini söyleyenlerin yukarıdaki ayeti delil getirdiklerini bildirir.²⁰

Mâverdî, bu ayeti delil göstererek yöneticilere itaat etmenin farz olduğunu söyler.²¹

Ayetin “ve sizden olan yetki sahiplerine...” kısmına fıkıh eserlerinde zaman zaman askerlerin başına atanan komutanlara ya da insanlar arasındaki davalara bakan kadınlara itaatın gerektiğiyle ilişkili olarak,¹² bazen de söz konusu ifade ile kastedilenin ulema olduğundan hareketle ümmetin alimlerinin bazı konulardaki önceliği bağlamında atıfta bulunulur.¹³

Usul alimi Basrî (ö. 436/1044), ayeti Kitap, Sünnet, icmâ ve kıyasın meşruiyeti bağlamında zikreder.¹⁴ İbn Hazm (ö. 456/1064), Sünnetin gayr-i metlûvv vahiy olduğunu, Kur’ân’a itaat gibi Sünnete de itaat gerektiğini belirterek bu ayeti delil getirir ve ayette geçen “sizden olan yetki sahiplerine” ifadesi ile de icmâyâ atıfta bulunur.¹⁵ Gerek İbn Hazm gerekse de başkaları, kıyasın meşru olmadığının delili olarak da eserlerinde ayete yer verirler.¹⁶ Şîrâzî (ö. 476/1083), bu ayeti delil getirerek, sahabenin bir konu hakkında iki gruba ayrılması durumunda, tabîinin bu iki görüşten biri üzerinde icmâ etmesinin diğer görüşü geçersiz kılmayacağını,

Cumhuriyet rejimini temellendirirken bu ayete Mustafa Kemal Atatürk’ün de atıfta bulunduğu söylenir. Devlet başkanına itaatın, esasında tek bir ferde itaat demek olmadığını, itaatın milletin tercihini ve güvenini kazanan temsilcilerden, vekillerden oluşan en büyük makama yani manevi şahsiyete olduğunu, yüce kudretin onda vücut bulacağını, dolayısıyla ona ve onun işleri idarede görevlendireceği ve vekilliğini yapacağı kişilere itaat etmenin gerektiğini söyler ve meclisin, adalet üzerine hareket ederse, Kur’ân’ın ve Allah’ın istediği hükümet olacağını söyler.²²

Siyasetten Askeriyeye Fürûdan Usûle Her Konuda Kullanılmış Bir Ayet

Yukarıda da görüldüğü üzere, Nisâ suresinin 59. ayeti Kitap, Sünnet, icma ve kıyasın delili olarak gösterilmiştir. İlginçtir, bazıları da bu ayeti kıyasın meşru olmadığını delili olarak kullanırlar. Ayet ayrıca yöneticilere, komutanlara, kadınlara itaatın gerekliliğiyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Şia bu ayette Ali b. Ebî Talib’e atıf

var derken diğer bazıları da ayette Ebû Bekir ve Ömer (r.a.)'ya atıf olduğunu söylemişlerdir. Sünnetin de Kitap gibi müstakil bir delil olduğunu, dolayısıyla Sünnetin de tıpkı Kitap gibi dinde helal ve haram koyma rolünün olduğunu düşünenlerin de ilk ileri sürdükleri delil genelde bu ayettir.

Tüm bunlar bir yöntem sorunu. Bir ayetin hem kendi içinde hem de Kur'an genelinde bütünlüğü ihmal edildiğinde ortaya çıkan tablonun bu olması şaşırtıcı görülmemelidir. Nisâ suresinin 59. ayetinde geçen rasûl ifadesi bu ve benzeri ayetlerin anlaşılmasında en önemli noktayı teşkil etmektedir.

Rasûl'e İtaat Etmek Ne Anlama Gelmektedir?

Rasuller, kendilerine itaat edilmesi için gönderildiklerinden,²³ muhataplarından kendilerine itaat edilmesini istemişlerdir. Benzer pek çok ayetten birinde Hûd (a.s.), muhataplarına, kendisinin onlar için güvenilir bir elçi olduğunu, Allah'tan sakınmalarını ve kendisine itaat etmelerini istemektedir.²⁴

Rasuller kendilerine itaat edilmesini isterlerken aslında, kendilerine vahyedilene yani insanlara tebliğ ettiklerine itaat edilmesini istemişlerdir. Çünkü bu, Allah'a itaat demektir. Bundan dolayı bazı ayetlerde yalnız Rasûle itaat emredilirken²⁵ çoğunda da Allah ve Rasûlü'ne itaat edilmesi emredilir.

Ülû'l-emre İtaat Ne Demektir?

Rasûlullah'a itaat Allah'a itaatten yani Allah'ın emrettiklerine itaatten farklı bir şey olsaydı, Rasûlullah'a Kur'an dışında tanındığı iddia edilen itaatin Nisâ suresinin 59. ayetine göre ülû'l-emr için de geçerli olması gerekirdi. Çünkü ayette Allah'a, Rasûl'e ve ülû'l-emre itaat emredilmektedir. Ülû'l-emre de Rasûlullah'a da itaatten kasıt, ancak Allah'ın emrettiklerine itaattir. Ayetin devamında, anlaşmazlık durumunda sorunun Allah ve Rasûlü'ne havale edilmesi gereğinden bahsedilmektedir. Bu, ancak Kur'an'la olur. Bugün bizim için herhangi bir konuyu Allah ve Rasûlü'ne ve hatta ülû'l-emre havale etmek, Kur'an'a havale etmek anlamına gelir. İhtilaf edilen hususlarda nihai merci Allah olduğunu "ihtilaf ettiğiniz herhangi bir şey hususunda hüküm Allah'a aittir." mealindeki Şûrâ suresinin 42. ayeti de desteklemektedir.

Ülû'l-emr, üzerinde tartışılan meseleyi anlayıp çözüme

kavuşturabilecek melekeye sahip olanlardır.²⁶ Bu kişiler idareci konumunda da olabilirler. Ama sadece onlar değildir. Nisâ suresinin 83. ayetine göre bu tür insanların Rasûlullah döneminde de olduğu görülmektedir. Ayet şöyledir:

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

"Kendilerine güven veya korkuya dair bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi Rasûl'e veya kendilerinden olan yetki sahiplerine götürselerdi, aralarından, işin doğrusunu anlayanlar bunu söylerlerdi. Allah'ın bol nimeti ve ikramı olmasaydı, pek azınız bir yana, şeytana uyardınız."

Bağlantılar koparılmıca ülû'l-emre itaat şu veya bu şekilde iktidarı ele geçiren idareciye ve onun atadığı görevlilere itaat olarak anlaşılması yahut böyle bir anlam çıkartmak için Nisâ suresinin 59. ayeti kullanılmış, sonuçta da din kullanılarak siyaseten her türlü icraat yapılmış, halka düşen de hep itaat olmuştur! Oysa elimizdeki Kur'an, hata yaptığında uyarılan bir Nebi'yi bize örnek göstermektedir.

Nisâ Suresinin 59. Ayeti Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyasın Delili midir?

Ayet, tek hüküm kaynağının Kitap olduğunu göstermektedir. Çünkü nihai itaat Allah'adır. O'na itaat de Kitabı'na itaat anlamına gelir. Dolayısıyla ayette geçen "Rasûl'e itaat"ten, müstakil olarak Sünnete itaat anlaşılabilir. Sünnet, Kur'an'a tabidir.

"Ülû'l-emre itaat"ten kastedilenin icma olduğu sonucuna varmak da asla mümkün değildir. Fıkıh usulünde anlatıldığı şekliyle gerçekleşmesi mümkün olmayan icmanın Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonraki bir zaman diliminde geçerli bir delil olduğu söylenir. Oysa ayet Rasûlullah'ın da yaşadığı dönemi içine almaktadır. Hatta aynı surenin 83. ayetinde Muhammed (s.a.v.)'in dönemindeki ülû'l-emrden bahsedilmektedir. Ülû'l-emr ile kastedilenin Rasûlullah'ın hayatından sonra yapılacak icmaların delili olduğunu söylemek, bir ayetin Rasûlullah'ın vefatından sonra yürürlüğe girecek bir kısmının olduğu anlamına gelir ki bu duyulmuş şey değildir.

Ayette geçen "Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasûl'e götürün" şeklindeki ifade, fıkıh

usulünde çerçevesi çizilen ve ne teorik olarak kabul edilebilecek ne de pratikte uygulanabilecek fıkıh-i kıyasın delili olabilir.²⁷

Ayette kastedilen şey, her hangi bir hususta tartışma yaşandığında onu Kitab'a götürmektir. Bir meselenin Kitapla nasıl çözüleceğini ise Kur'an ayrıntılı bir şekilde bize göstermektedir. Bunun yolu uygulamada tek bir örneği dahi bunmayan fıkıhî kıyas değil Kur'an'ın gösterdiği usuldür.

Sonuç

İnsanları gütmenin ve onları sömürmenin en kârlı, sıfır zararlı tek yolu, dini kullanmaktır. Bunun farkında olan kişiler planladıklarını temellendirmek için ya kurgularına uygun ayet seçerler ya da Rasûlullah'a bazı sözler söylerler. Kur'an'ın pek çok ayetinde insanlar, din hususunda dikkatli olmaya çağırılır. Kur'an'a göre, şeytanın mekanı doğru yolun tam ortası olduğundan, dindarlar kendilerine dinden bahseden insanlara karşı çok dikkatli olmalıdırlar. Dindarı saptırmanın yolu, dindarın değer vermediği şeylerden bahsetmekle değil, onun değer verdiği şeylerden delil getirmekle olur. Yukarıda Nisa suresinin 59. ayetinden hareketle tarih boyunca söylenene bakıldığında neye dikkat çektiğimiz daha iyi anlaşılacaktır. O halde şiir okuyana, hikaye anlatana bir; ayet okuyana on kez dikkat etmeliyiz!

Notlar

1. Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870), el-Câmiu's-Sahih, Kahire, 1400, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/11; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), Sünen, Bey'at, 28. Farklı bir nuzûl sebebi için bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Câmi'u'l-Beyân, Beyrut, 1992, IV, 150-151.
2. Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdi (ö. 150/767), Tefsîr, Beyrut, 1423, I, 382-383. Ayrıca bkz. Ebû Abdullah Süfyan b. Said b. Meskuk Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Tefsîru, Beyrut, 1983, I, 96.
3. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Mâturîdî (ö. 333/944), Te'vilâtü'l-Kur'ân, İstanbul, Mizan Yayınevi, 2005, III, 292, 293; Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Zâdü'l-mesîr fi 'İlmî't-tefsîr, Beyrut, 1987, I, 184; Ebu'l-Huseyn İbn ebî'l-Hayr Yahyâ b. ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî (ö. 558/1163), el-Beyân fi mezhebî'l-İmam eş-Şâfi, Beyrut, 1987, II, 116; Taberî, Tefsîr, IV, 150 vd.; el-İmam Hafız İbn Kesîr (ö. 774/1373), Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm li'l-Hafız İbn Kesîr, Kahire 2005, II, 385; Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), el-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûnî'l-akâvîl fi vücûhî't-te'vîl, Riyat 1998, II, 96; Kurtubî, el-Câmi', V, 167 vd.; el-Kadi Nasiruddin Ebi Said

- Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî (ö. 685/1286), Envârü't-Tenzîl ve esrârü't-te'vîl, Beyrut, 2000, I, 365.
- İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Zâdü'l-mesîr, II, 116-117.
- Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, IV, 445.
- Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, IV, 445.
- Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, "Ahkâm", I.
- Râzî, Tefsîr, VI, 112.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsîr, İstanbul, 1938, II, 1376 vd.
- Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, IV, 447 vd.
- Mâturîdî, Te'vilâtü'l-Kur'ân, III, 295-296.
- Zeyla'î, Tebyin, Kahire, 1313, IV, 205.
- Zeyla'î, Tebyin, VI, 229.
- Basrî, el-Mu'temed, II, 15, 225.
- İbn Hazm, el-İhkâm, I, 97
- İbn Hazm, el-Muhallâ bi'l-âsâr, Beyrut, 1988, I, 77-78; Şirâzî, el-Lüm'a, s. 781.
- Şirâzî, el-Lüm'a, s. 726.
- Serahî, Usûl, I, 380. Aynı ifadeler için bkz. Cessâs, el-Füsûl, III, 197.
- Serahsî, Usûl, II, 106, 129.
- Buhârî, Keşfü'l-esrâr, III, 380.
- Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, el-Ahkâmü's-sultâniyye, Beyrut, trs. s. 5.
- http://milliiradebildirisi.org/index.php/template/2011-08-04-23-45-19/sedat_senermen/mib/23-nisan-1920-turkiye-buyuk-millet-meclisi%E2%80%99nin-kurulusu-milli-egemenlige-dayali-yeni-bir-turk-devleti-kurmak-kararidir-sedat-senermen.html (Bu adresteki Sedat Şenermen'e ait "23 Nisan 1920 TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN KURULUŞU: Milli Egemenliğe dayalı yeni bir Türk Devleti kurmak kararıdır " başlıklı yazının, yukarıda sözü edilen ifadelere düştüğü dipnotlar şöyle gösterilmiştir: BORAĞ, Sadi, Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, İstanbul, 1998, 3. Basım, Kaynak Yayınları, s. 186-187; SAĞ, Mustafa, Dini Atatürk Gibi Anlamak, İstanbul, 2006, s. 58; Ayrıca bakınız: Atatürk, Din ve Laiklik Üzerine, Derleyen: PERİNÇEK, Doğu, İstanbul, 1999, Kaynak Yayınları, s. 58-59.)
- Nisâ 4/64.
- Şu'arâ 26/126. Ayrıca bkz. Â-i İmrân 3/50; Şu'arâ 26/108, 110, 131, 144, 150, 163, 179; Zuhruf 43/63.
- Nûr 24/56.
- Bu yöndeki rivayetler için bkz. Ebü'l-Haccac el-Mekki Mücâhid b. Cebr, (ö. 104/722), Tefsîrü'l-mücâhid, Mısır, 1989, I, 285; İbn Kesîr, Tefsîr, II, 384; Taberî, Tefsîr, IV, 183 vd.; Şevkânî, Fethu'l-kadîr, I, 768.
- Bu konuda yaptığımız bir doktora tezinde, ne üzerinde anlaşılacak bir kıyas tanımına ne de bu tanımlardan herhangi birine uyan bir örneğe rastladık. Bkz. Fatih Orum, Fıkıh Usûlünde Kıyas Metodu, İstanbul, 2009.